

Bouwsteen ten behoeve van de VHR-opgave

Soorten van de Vogelrichtlijn¹ voor zover betrokken bij de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden

A338 Grauwe Klauwier² *Lanius collurio*, broedvogel (Versie oktober 2024)

Deze bouwsteen richt zich op de Grauwe Klauwier als broedvogel in Nederland. De Grauwe Klauwier is een soort van structuurrijke vegetaties in vooral halfopen landschappen. Voorbeelden zijn schrale cultuurlandschappen met een gevarieerd insectenleven, heidegebieden met opslag, maar ook duinen en hoogveengebieden. Het is een lange-afstandstrekker die pas laat in de loop van mei verschijnt en in september alweer op weg is naar de overwinteringsgebieden in zuidelijk Afrika. Omstandigheden op de trek en in de winter zijn van invloed op de overleving. De soort leeft uitsluitend van dierlijk voedsel, met name grote insecten (libellen, hommels, sprinkhanen) en ook gewervelden zoals kleine vogels en zoogdieren. Klauwieren staan bekend om hun luguber ogende praktijk om hun prooi op te spiesen en zo te bewaren, waarbij ze gebruik maken van stekelige struiken of prikkeldraad als voorraadkamer. Het internationaal belang van de Nederlandse populatie is gering, van de Europese populatie broedt <0,1% in ons land.

I. Samenvatting

Landelijk doel³

Vigerend landelijk doel (zie doelendocument, ministerie van LNV 2006) <i>Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 250 paren.</i>	250 paren
Voorstel nieuw landelijk doel voor 2050 <i>Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van 1.900 paren, waarmee een gunstige Staat van Instandhouding wordt gerealiseerd.</i>	1.900 paren
Gunstige Referentiewaarde Populatie <i>Omvang populatie behorende bij de toestand waarin een populatie in ons land in een ecologisch 'gezonde' situatie verkeert (zie Vogel et al. 2021).</i>	1.900 paren
Huidige populatieomvang <i>Gemiddeld aantal broedparen in de periode 2015-2020.</i>	600 paren

Voorstel voor regionale opgave

Het aantal vogels per regio (provincies en rijkswateren) en de regionale opgaves voor 2050 zijn in tabel 1 weergegeven. Voor de provincies is dit exclusief het aandeel rijkswateren. In deze bouwsteen zijn de rijkswateren gedefinieerd als het voortouwgebied⁴ van Rijkswaterstaat (RWS). Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt bij de Grauwe Klauwier verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 1.900 paren terwijl in de actuele situatie (2015-2020) ca. 600 paren aanwezig zijn), is er ook een regionale opgave om een gunstig populatieniveau te bereiken. De grootste regionale opgave ligt in de provincie Drenthe, waar zich momenteel de helft van de broedpopulatie bevindt.

¹ Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PB 2010, L 20), zoals laatstelijk gewijzigd bij verordening (EU) nr. 2019/1010 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juni 2019 (PB 2019, L 170).

² Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000-gebieden relevant als broedvogel.

³ Het vigerend landelijk doel is niet zonder meer te vergelijken met het voorgestelde nieuwe landelijke doel. Bij het voorgestelde nieuwe landelijke doel is gebruik gemaakt van sinds 2006 beschikbaar gekomen nieuwe gegevens en informatie, correcties en voortschrijdend inzicht m.b.t. de in Nederland aanwezige vogelpopulaties (zie ook van Kleunen et al. 2017). Daarnaast zijn er verschillen in de systematiek om landelijke doelen te bepalen (ministerie van LNV 2006, Vogel et al. 2021).

⁴ Natura 2000-gebied waar RWS of een provincie voortouwnemer is. De rol van voortouwnemer is vooral die van eerst verantwoordelijke bij het opstellen van het beheerplan.

Tabel 1. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Grauwe Klauwier als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang, het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie en de korte termijntrend. De trend heeft betrekking op de provincies inclusief de rijkswateren. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse, n.b.= niet bepaald.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Drenthe	300	50%	sterke toename	950
Gelderland	65	11%	sterke toename	230
Friesland	55	9%	?	180
Overijssel	55	9%	?	180
Limburg	40	6%	?	130
Noord-Brabant	25	4%	?	70
Groningen	25	3%	?	65
Noord-Holland	15	2%	?	50
rijkswateren	10	1%	n.b.	25
Flevoland	5	1%	?	20
Overige regio's	5	elk <1%	?	behoud geschikte broedlocaties
Landelijk	600	100%	sterke toename	1.900

Prioritering

De soort lijkt in een sterke uitbreidingsfase te zitten (met in 2021 900-1.050 paren) waarbij nog niet alle geschikte leefgebieden bezet zijn. Voor zover kan worden overzien zijn er geen belangrijke conflicten met doelen voor habitattypen of leefgebieden van soorten die nopen tot een nadere prioritering.

II. Inhoudelijke onderbouwing van de bouwsteen

1. Staat van Instandhouding (SvI)

De huidige SvI van de Grauwe Klauwier als broedvogel wordt als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld:

Verspreidingsgebied	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig
Leefgebied	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig
Staat van Instandhouding	zeer ongunstig

Het verspreidingsgebied laat een lichte krimp zien door het verdwijnen uit de kustgebieden. Op de lange termijn is de Grauwe Klauwier sterk afgenomen waarbij de huidige omvang onder de Gunstige Referentiewaarde (GRW) voor de populatie ligt. Deze GRW is gebaseerd op de Ecologisch Gunstige Referentie (EGR)-periode in de jaren vijftig omdat de situatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn als ongunstig is beoordeeld (zie soortspecifieke onderbouwing hieronder, generieke uitleg box 1, tabel 2, figuur 1). Op grond van de afgenomen populatieomvang wordt het aspect populatie als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld. Het aspect leefgebied wordt als matig ongunstig beoordeeld vanwege de vermistende gevolgen van stikstofdepositie en door verdroging (resultierend in afname van het voedselaanbod), al zorgen natuurherstelmaatregelen in de recente jaren voor kwaliteitsimpulsen. Die kwaliteitsverbetering leidt tot een toekomstperspectief met enerzijds kansen voor robuust herstel (mede door klimaatveranderingen die voor deze thermofiele soort waarschijnlijk gunstig uitpakken) terwijl anderzijds de oorzaken van eerdere sterke kwaliteitsvermindering op de korte termijn van 12 jaar nog maar deels kunnen worden weggenomen. In het doelendocument werd de SvI voor alle aspecten als ‘zeer ongunstig’ beoordeeld (ministerie van LNV 2006).

Nadere onderbouwing GRW⁵

De Grauwe Klauwier was bij de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn in 1980 (Directive Value, DV) een regelmatige broedvogel in Nederland en is daarmee geen ‘nieuwkomer’. Ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn bevond de populatie zich op een ongunstig niveau. Voorafgaand hieraan, in de periode 1950-1980, was namelijk sprake van een langjarige afname van meer dan 0,5% per jaar. De soort was in 1980 als ‘depleted’ te beschouwen en stond ook op de Rode Lijst. De populatieomvang lag tevens ver onder de kritische populatiegrens van 1.000 paren (zie bijlage 3 in Vogel *et al.* 2021). Daarom wordt gekeken naar een Ecologisch Gunstige Referentie (EGR). Bij soorten zoals de Grauwe Klauwier, waar sprake is van een continue afname in de periode voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (figuur 1, van den Burg *et al.* 2011), en geen volledig herstel sindsdien, wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. Wanneer de EGR in de periode 1950-1959 ligt is bij de bepaling van de GRW een correctie van 10% ten opzichte van de EGR toegepast, om rekening te houden met onzekerheden in de gegevens in deze periode. Daarnaast is de GRW gecorrigeerd voor onomkeerbare ontwikkelingen, namelijk permanent verdwenen geschikt broedgebied door bebouwing en infrastructuur, waar geen herstel kan worden nagestreefd (16%, Vogel *et al.* 2021). De GRW komt daarmee afgerond uit op 1.900 paren (2.500 paren (EGR) x 0,9 (correctie onzekerheid jaren 50) x 0,84 (correctie onomkeerbaarheid)).

Tabel 2. Informatie over de populatieomvang- en ontwikkelingen die betrokken is bij de beoordeling van de Staat van Instandhouding (SvI).

Aspecten kerngetallen SvI	Periode	Conclusie/output
Huidige populatieomvang	2015-2020	600 (435-900) paren
Beoordeling korte termijntrend	2009-2020	sterke toename (9,7% per jaar)
Beoordeling lange termijntrend	1990-2020	matige toename (3,9% per jaar)
Gunstige Referentiewaarde Populatie	EGR	1.900 paren

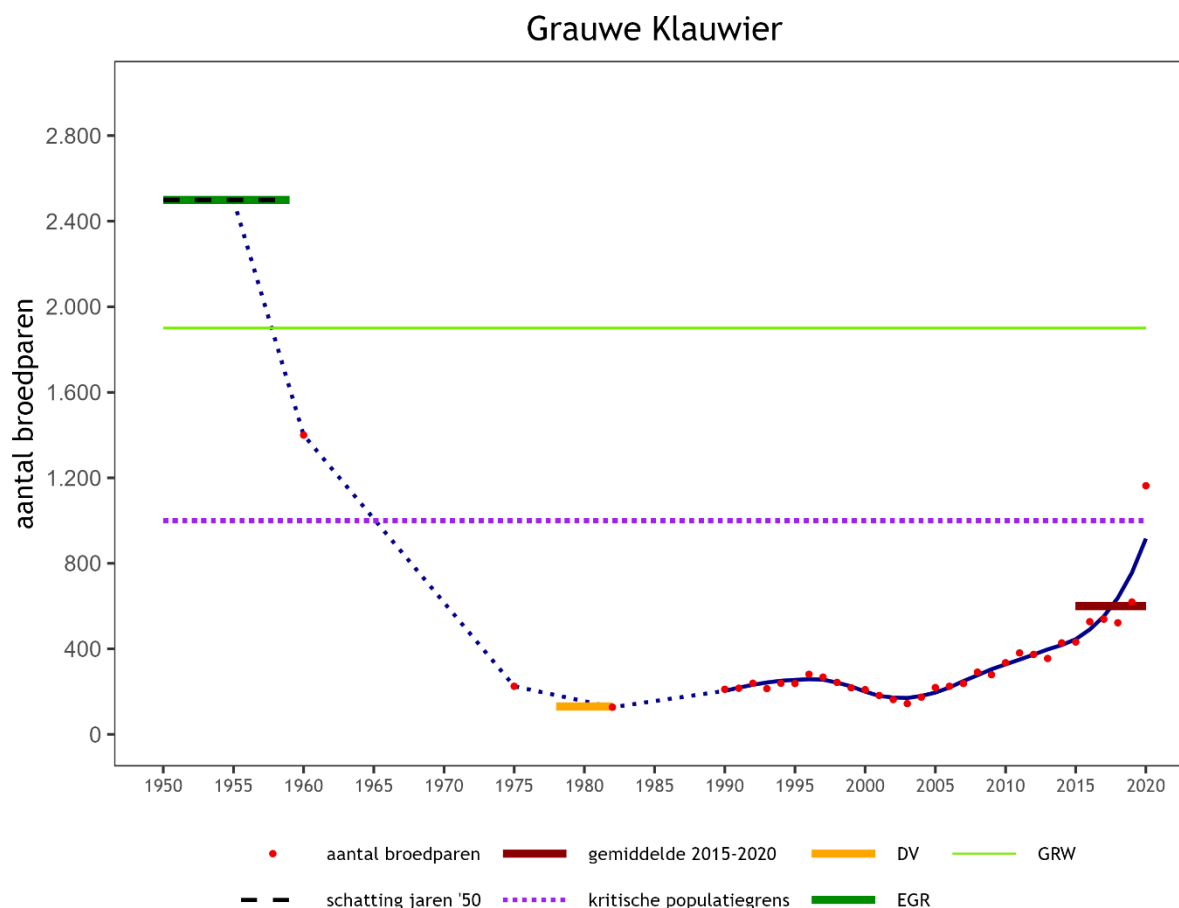
⁵ De te nemen stappen voor het bepalen van de GRW voor broedvogels worden in detail toegelicht in Vogel *et al.* (2021), waarbij het stroomschema in figuur 5.1 (bepaling GRW) en indien van toepassing figuur 5.2 (bepaling EGR) worden gevolgd. Zie ook de generieke uitleg in box 1 van deze bouwsteen.

Box 1. Wat is de GRW en hoe wordt die bepaald voor broedvogels?

Bij de methodiek voor het bepalen van de SvI (Vogel *et al.* 2021) is het voor de beoordeling van het aspect populatie nodig om de actuele populatieomvang te vergelijken met een Gunstige Referentiewaarde (GRW, ofwel *Favourable Reference Value* (FRV)). De GRW schetst de populatieomvang in een ecologische toestand van een populatie die gunstig is en is een objectieve, wetenschappelijk onderbouwde waarde. Bij de bepaling worden alleen ornithologisch-ecologische aspecten betrokken. De GRW voor de populatiegrootte is geen doel op zich maar wel een belangrijke pijler voor de bepaling van de vitaliteit van de populatie. Voor een gunstige SvI moeten echter ook andere aspecten (verspreidingsgebied, leefgebied en toekomstperspectief) op orde zijn. Bij het bepalen van de GRW voor de populatie worden voor broedvogels de hierna beschreven uitgangspunten gehanteerd.

- De Vogelrichtlijn bepaalt dat het niveau van de populatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (1980), de *Directive Value* (DV), behouden moet blijven. Daarom wordt eerst bezien of de populatieomvang zich toen op een gunstig niveau bevond. Om te voorkomen dat de DV sterk wordt beïnvloed door piek- of daljaren wordt een gemiddelde over 5 jaar aangehouden: de periode 1978-1982. Als de populatie zich in die periode op een gunstig niveau bevond, is de GRW gelijk aan de DV.
- De DV was aantoonbaar ongunstig als er rond 1980 sprake was van een langjarige consistente doorzettende afname, de soort als ‘*depleted*’ werd beschouwd (sterk afgenomen voor 1980 en nog niet hersteld), de soort op de Rode Lijst van 1984 stond en/of de populatie kleiner was dan de kritische populatiegrens (zie uitleg laatste bullet). In die gevallen wordt gekeken naar een *Ecologisch Gunstige Referentie* (EGR). De EGR weerspiegelt de populatieomvang in een periode binnen de tijdspanne 1950-heden waarin de ecologische omstandigheden voor de soort relatief gunstig waren (zie bullets hierna).
- Bij nogal wat soorten is sprake van een continue afname voorafgaand aan de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn (periode 1950-1980) en rond 1980 nog geen sprake van herstel. In die gevallen wordt als EGR een schatting over 1950-1959 aangehouden. De GRW is dan bepaald op 90% van die geschatte populatieomvang, om rekening te houden met de onzekerheden in de gegevens in deze periode.
- In de andere gevallen waarbij de DV als ongunstig wordt beschouwd wordt voor het bepalen van de EGR gekeken naar de lange termijn van 30 jaar vóór 1980, en de periode daarna, dus de tijdspanne 1950-2020. Binnen deze periode wordt gezocht naar een periode van minimaal 10 jaar waarin de soort zich op een (relatief) stabiel en gunstig niveau bevond. Als er geen voldoende stabiele periode wordt gevonden, wordt gekeken of er een langdurige periode (30 jaar) zonder afname was. Indien ontwikkelingen in de EGR-periode passen in de natuurlijke populatieschommelingen (bijv. sterfte in strenge winters gevolgd door herstel) dan kan, ondanks deze fluctuaties, nog steeds gesproken worden van een stabiele periode. Wanneer de DV ongunstig was en de EGR te bepalen is, dan is de GRW gelijk aan de EGR.
- Wanneer de GRW wordt gebaseerd op een EGR die in een periode voor 1980 valt en onomkeerbare ontwikkelingen vóór de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn het leefgebied van een soort hebben verkleind, dan is de GRW naar beneden bijgesteld. Daarvan is sprake bij soorten van het boerenland; tussen 1950 en 1980 is 16% geschikt broedgebied verdwenen door bebouwing (inclusief infrastructuur).
- In sommige gevallen zijn zowel de EGR als de DV niet goed bruikbaar als GRW, bijvoorbeeld als de populatie zich in 1980 in een dalperiode bevond en er geen EGR te bepalen is, of omdat een soort zich recent gevestigd heeft. In het geval van recente (her)vestiging wordt het gemiddelde over de periode 2015-2020 genomen als GRW. Bij soorten met een ongunstig populatieniveau rond 1980 waarvoor de EGR niet te bepalen is, is teruggevallen op een kritische populatiegrens. Dit is een waarde waaronder de soort niet meer levensvatbaar in Nederland kan voortbestaan en dus de kans op verdwijnen zeer hoog is. Vanwege de onzekerheden rondom deze norm wordt deze zeer terughoudend toegepast.

Voor een nadere uitleg wordt verwezen naar Vogel *et al.* (2021).

Figuur 1. Overzicht van de waarden waarmee de ‘Gunstige Referentiewaarde’ (GRW) voor de populatie van de Grauwe Klauwier als broedvogel is bepaald. Weergegeven is het globale populatieverloop op basis van aantallen broedparen (rode punten). Voor periodes met jaarlijkse schattingen (enkele missende jaren uitgezonderd) is het populatieverloop weergegeven als een solide donkerblauwe lijn. In periodes waar geen jaarlijkse schattingen beschikbaar zijn, zijn de jaren met een bekende populatieomvang verbonden met een stippellijn. Periodiek vastgestelde populatiegroottes tijdens de jaren '50 worden weergegeven met een horizontaal gestreepte zwarte lijn die aanduidt welke periode de schatting beslaat (in de regel 1950-1959). Relevante waarden zijn aangeduid met gekleurde horizontale balkjes: Directive Value (DV, 1978-1982, oranje), Ecologisch Gunstige Referentie (EGR, donkergroen), populatieomvang in de periode 2015-2020 (donkerrood) en kritische populatiegrens (paarse stippellijn). De GRW zelf is weergegeven als lichtgroene horizontale lijn. Voor een verdere toelichting over de methodiek wordt verwezen naar box 1 en Vogel et al. (2021).

2. Landelijke opgave bij een gunstige Staat van Instandhouding (GSvI)

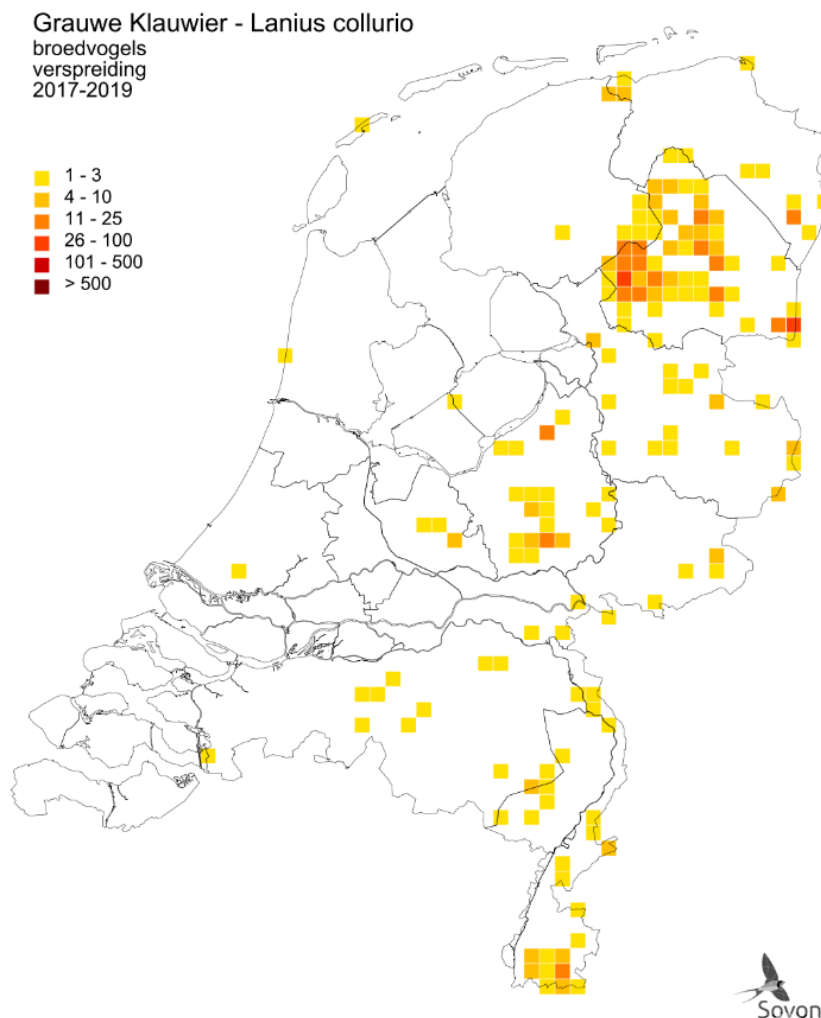
De populatieomvang overeenkomstig de GSvI bedraagt 1.900 paren, waar de populatie met gemiddeld 600 paren in de periode 2015-2020 nog ver onder zit. De populatie neemt recentelijk sterk toe en werd in 2020 op 800-1.000 paar geraamd (Boele et al. 2022), terwijl de voorlopige landelijke schatting voor 2021 uitkomt op 900 – 1.050 paar (archief Sovon).

III. Haalbaarheid

1. Beoordeling landelijke opgave

De landelijke opgave is met 1.900 paren hoger dan het huidige populatieniveau (2015-2020). De aantallen zijn vanaf ten minste medio vorige eeuw snel en sterk afgenomen, maar na de eeuwwisseling is een duidelijke kentering waarneembaar. De aantallen zijn eerst geleidelijk, daarna snel toegenomen. Bij een ongewijzigde trend zullen de aantallen de komende jaren verder oplopen, waarmee een gunstig populatieniveau binnen bereik ligt. Waarschijnlijk zal de groei niet constant zijn maar afhankelijk zijn van het jaarlijkse gemiddelde broedsucces. In jaren met een gunstig voorjaar en zomer (droog en warm) is het voortplantingssucces veel hoger dan in koele en/of natte zomers.

In het doelendocument werd het landelijk doel gesteld op 250 paren (ministerie van LNV 2006), nauwelijks hoger dan het absolute dalaantal van de populatie rond de eeuwwisseling. Op grond van de toelichting was het doel ingegeven door een somber toekomstperspectief, namelijk een verwachte krimp van het West-Europese broedareaal (ministerie van LNV 2006). Inmiddels is bekend dat die areaalkrimp niet heeft plaatsgevonden maar dat juist sprake is geweest van een bescheiden areaaluitbreiding in dit deel van Europa (Keller *et al.* 2020).

Figuur 2. Broedverspreiding van de Grauwe Klauwier in de periode 2017-2019. Weergegeven is het aantal broedvogels per atlasblok (5x5 km) (Sovon 2021).

2. Knelpunten en maatregelen

Knelpunten

In tabel 3 staan de knelpunten genoemd die voor de soort van belang zijn.

Tabel 3. Drukfactoren die een GSvl van de Grauwe Klauwier als broedvogel in de weg staan. De sterkte van het negatieve effect (impact) is uitgedrukt in hoog (H), matig (M) en laag (L). Tevens is beoordeeld in hoeverre het knelpunt (op termijn) oplosbaar is.

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FA1	Vermesting (bodem, water), incl. N-depositie (NOx en NH3)	H	deels	ja
FA11	Klimaat en zeespiegelstijging	positief	n.v.t.	nee
FA2	Verzuring	H	deels	ja
FA3	Verontreiniging (lucht, bodem, water), pesticiden	M	ja	nee
FA7	Verdroging (bodem)	H	ja	ja

Subcode	Drukfactor	Impact?	Oplosbaar?	Grote regionale verschillen?
FB5	Spontane ontwikkeling (successie)	L	ja	ja
FD7	Verlies van leefgebied door inrichtingsprojecten (bebouwing, wegebouw etc.)	L	deels	nee
FT1	Versnippering van leefgebied door inrichtingsprojecten of intensivering van landgebruik	H	ja	ja
FT1	Natuur- en landschapsbeheer (beheermaatregelen)	H	ja	ja

- *Vermesting*: de stikstofdepositie heeft indirect een negatieve impact op de Grauwe Klauwier met name in zeer stikstofgevoelige systemen zoals hoogveen, heide en (kalkarme) duinen. In duinen kunnen daardoor verstruweling en uiteindelijk verbossing een directe invloed hebben op het leefgebied, omdat opslag en bomen het aanbod aan zonbeschenen habitat (sterk) doen dalen. In heidehabitats is vergrassing een probleem en daarnaast de daling van de voedselkwaliteit van planten voor insecten. De hoeveelheid stikstof bepaalt in grote mate de kwaliteit van planten voor insecten. Een slechte voedselkwaliteit van planten leidt tot een tragere en slechtere ontwikkeling, en mogelijk zelfs sterfte van insecten (van den Burg *et al.* 2011).
- *Klimaat*: effecten van klimaat werken momenteel voor zover bekend positief uit voor de soort, omdat de zomers in Nederland wat meer landklimaatkarakter krijgen waar de soort van profiteert. De soort lijkt af te nemen in gebieden in Zuid-Europa waar het te warm wordt en toe te nemen in onze klimatologische omstandigheden (Keller *et al.* 2020).
- *Verzuring*: de gevolgen van het verzurende en vermestende effect van stikstofdepositie zijn niet makkelijk uiteen te rafelen. Lang niet alle schrale zandbodems die niet vergrast zijn, kennen een gevarieerde mierenfauna, wat mogelijk (mede) een effect kan zijn van verzuring. Uiteindelijk leidt verzuring tot een lager aanbod van ongewervelden als voedsel voor insectivore vogels (Vogels 2013).
- *Verontreiniging (pesticiden)*: verontreiniging door pesticidenbelasting is waarschijnlijk een nog onderschat probleem. Sommige experts menen dat de enorme achteruitgang van de soort na de oorlog te wijten valt aan het gebruik van DDT (SBP Vlaanderen 2017) waardoor de insectenpopulaties crashten, maar ook nu zijn er vragen rondom het gebruik van de neonicotinoïden. Met name hommels, een belangrijke prooi-soort blijken zeer gevoelig voor deze groep van pesticiden, zelfs onder lager concentraties (SBP Vlaanderen 2017).
- *Verdroging*: verdroging van broedhabitat in natte ecosystemen op de zandgronden zoals hoogveen, natte heides en beekdalen speelt de soort parten, omdat hij voor zijn voedsel deels afhankelijk is daarvan (o.a. libellen, amfibieën, levendbarende hagedis). Verdroging kan daarnaast leiden tot eutrofiëring door mineralisatie van het organisch materiaal, wat ertoe leidt dat organisch opgeslagen fosfaat en stikstof opnieuw vrijkomt. Eu(hyper)trofe waterpartijen hebben een lager aantal libellen- en juffersoorten, en lagere dichtheden.
- *Successie*: dit kan een geschikt habitat van de Grauwe Klauwier snel ongeschikt maken. Met name in duinsystemen, door afgenomen begrazing en toegenomen groeisnelheden (eutrofiëring) kan dit leiden tot een dusdanig hoge successie dat de soort nauwelijks nog een generatie in hetzelfde gebied kan verblijven (SBP Vlaanderen 2017).
- *Verlies van leefgebied*: verdergaande verstedelijking vormt regionaal een knelpunt, in de situaties waarin zich geschikte halfopen agrarische gebieden in de randzone van stedelijke bebouwing bevindt. Deze agrarische gebieden zijn in potentie geschikt indien het landbouwkundig gebruik minder intensief wordt en/of meer ruimte ontstaat voor natuurinclusieve landbouw. Door oprukkende verstedelijking rondom steden en dorpen, met name op de zandgronden, gaat potentieel broedhabitat voor de soort verloren.
- *Versnippering en intensivering landgebruik*: deze hebben waarschijnlijk voor de populatieval na de Tweede Wereldoorlog. Door mestgebruik en een veel hogere frequentie van maaien zijn de insectengemeenschappen in bijvoorbeeld graslanden sterk afgenomen in diversiteit én biomassa veel armer qua biomassa, met een kleiner aandeel groter insecten hetgeen een beperking blijkt in het aantal potentiële prooi-soorten voor de Grauwe Klauwier (Siepel 1990).
- *Natuur- en landschapsbeheer*: beheer heeft diverse uitwerkingen op de Grauwe Klauwier. Vlak na de oorlog betekende het landschapsbeheer in navolging van de intensivering een uitkleding van het kleinschalige landschap. In intensieve agrarische landschappen verdwenen kleinschalige lijnvormige structuren zoals hagen, houtwallen, structuurrijke slootkanten. Tegenwoordig is er een omgekeerde

tendens waarbij door gericht landschapsbeheer (houtwallen, kruidenrijke akkerranden, natuur- en braakstroken) de soort in veel gebieden weer terug kan keren (Nijssen & Geertsma 2018, Melman 2020).

Beheer en herstel-/verbetermaatregelen

- Natuurontwikkelingsprojecten hebben bewezen effecten op het herstel van leefgebieden van Grauwe Klauwier. Het stimuleren van spontane ontwikkeling van struweel zoals in veel natuurontwikkelingsprojecten wordt nagestreefd, zorgt voor een toename van geschikt nest- en foerageerhabitat. Met name projecten in het heuvelland, op heides, hoogvenen, rivieruiterwaarden, beekdalen en het kleinschalig cultuurlandschap op de zandgronden hebben tot succes geleid. Voorbeelden hiervan zijn het Drentsche Aa, Wapserveen en Geuldal. Kansen liggen er specifiek in:
  - heringerichte beekdalen met bloemrijke graslanden. Daarbij gaat het om de natuurbeheertypen N10.01 (Nat schraalland) en N10.02 (Vochtig hooiland), dat onder andere in beekdalen te vinden is.
  - (natte) heidevelden met bijvoorbeeld vennen en randzones met natuurgrasland afgewisseld met struwelen. De graslanden kunnen droge schraallanden zijn natuurbeheertype N11.01, rijke graslanden (N12) of vochtige schraal graslanden (N10).
  - halfopen duingebieden, waarin open (stuivende) duinen worden afgewisseld met struwelen.
- Extensieve begrazing zoals door natuurbegrazing leidt tot een toename van grotere insecten die een voorname prooibasis vormen. Vaak zal de inzet van deze grazers worden gecombineerd met natuurontwikkeling waardoor ook de successie kan worden beteugeld.
- Beheermaatregelen tegen verruiging en het toelaten van winddynamiek hebben in de duinen geleid tot herstel van habitat (Nijssen & Geertsma 2018), vestiging blijft voornamelijk uit wellicht door het beperkte verplaatsingsvermogen van de soort. Hoewel de soort verdwijnt bij bebossing, dient niet alle opslag verwijderd te worden, om broedgelegenheid te blijven bieden. Vooral opslag van vuilboom, bremsoorten en braam zijn hiervoor van belang (Arcadis 2023).
- Jonge bosaanplant leidt tot gunstig broedhabitat. Dit zijn echter slechts tijdelijke omstandigheden want door successie zal de soort gedwongen worden om zich te verplaatsen naar andere locaties in een gunstig successiestadium (SBP Vlaanderen 2017).
- Herstel van hoogveen leidt tot gunstige omstandigheden (o.a. Bargerveen), alhoewel de vraag is of de soort in gezonde levende hoogvenen dezelfde dichtheden behaalt als nu het geval is. De soort lijkt veelal een soort van randen van hoogvenen, waaronder hydrologische bufferzones. In het stikstofbeleid zijn wettelijk vastgelegde resultaatsverplichtende omgevingswaarden geformuleerd voor 2025, 2030 en 2035: in 2030 dient ten minste 50 procent van de hectares met stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden onder de Kritische Depositie Waarde (KDW) te zijn gebracht⁶. Indien gecombineerd met een robuust leefgebiedenbeleid (hydrologisch herstel) dan vergroot dit de kansen dat de soort zijn ecologische niche weer kan bezetten in dichtheden die we uit het verleden kennen (van den Burg *et al.* 2011).
- In gebieden met agrarische beheerpakketten kan hervestiging of een hogere dichtheid worden bereikt in halfopen gebieden waarin struwelen, bosjes en graslanden elkaar afwisselen. Voor ontwikkeling van deze gebieden kan gebruik worden gemaakt van (combinaties van) de beheerpakketten Kruidenrijk grasland (5), Extensief beweid grasland (6), Poel en klein historisch water (9), Natuurvriendelijke oevers (10), Knip- en Scheerheg (22), Struweelhaag (23) en Struweelrand (24) (Overzicht Beheerpakketten ANLb 2021, BIJ12).

Regionale verschillen

Er zijn duidelijke regionale verschillen in de impact van de drukfactoren. Vermesting/stikstofdepositie speelt vooral op de zandgronden en in de kalkarme duinen, minder in Zuid-Limburg en de kalkrijke duinen. Verdroging speelt ook op de zandgronden (heide- en hoogveensystemen) en duinen, minder in het heuvelland, beekdalen. De intensivering van het landgebruik doet zich gelden in de randzones van haast alle natuurgebieden met uitzondering van delen van de duinen en het Waddengebied, plekken waar nu (nog) nauwelijks Grauwe Klauwieren zijn terug gekeerd, maar waar zeker potenties liggen. Omdat de soort vooral in natuurgebieden voorkomt kan gesteld worden dat overal het nemen van beheersmaatregelen van groot belang is voor de soort. In hoeverre en waar verontreiniging met pesticiden van belang is blijft voornamelijk onduidelijk maar hier is wel een link te leggen met een uitstralende werking van landbouwgebieden zoals in de bufferzones van natuurgebieden. Met name

⁶ Kamerbrief van de minister van LNV van 5 oktober 2021 betreffende de beantwoording van vragen over de interpretatie van artikel 6 van de Habitatrictlijn (92/43/EEG).

waterrijke natuurgebieden zijn in potentie gevoelig voor onbedoelde effecten van bestrijdingsmiddelen (Hallmann *et al.* 2014).

Relevante ontwikkelingen op het vlak van beleid en beheer

De actielijnen klimaatadaptie natuur en het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) bieden kansen op uitbreiding en kwaliteitsontwikkeling van leefgebied van de Grauwe Klauwier. Voorbeelden daarbij zijn het herstel van hoogvenen en natuurontwikkelingsprojecten in beekdalen (bijvoorbeeld Drentsche Aa) die zeer goede omstandigheden opleveren voor de Grauwe Klauwier.

Ontwikkelingen op biogeografische schaal

In Europa is de Grauwe Klauwier niet bedreigd. Volgens de laatste stand van zaken zijn er tussen de 8 en 13 miljoen paar in Europa (4-7 miljoen in EU). In veel landen van West-Europa waar de soort eerst onder druk stond neemt de soort inmiddels weer toe, o.a. België inmiddels >4.000 paar (SBP Vlaanderen 2017). De ontwikkelingen in Nederland passen daarbij. De areaalveranderingen blijven echter beperkt (Keller *et al.* 2020).

Kennisleemtes

Onduidelijk is hoe de klimaatverandering van invloed zal worden (of al is) op de populatieontwikkelingen door veranderende overlevingsomstandigheden tijdens de trek en tijdens de overwintering. Bekend is dat jaarlijkse fluctuaties van de aantallen optreden door de condities op stopover plekken (Schaub *et al.* 2011, Tottrup *et al.* 2012). Alhoewel wordt gesuggereerd dat de soort negatief wordt beïnvloed door de effecten van pesticiden op het insectenvoedsel is onduidelijk in hoeverre dit op dit moment speelt in de actuele en potentiële leefgebieden. Een eventueel effect kan een snel herstel ernstig bemoeilijken.

Beoordeling haalbaarheid populatieomvang in 2050

In de periode 2015-2020 bevond de gemiddelde populatieomvang van de Grauwe Klauwier zich ver onder het niveau waarbij gesproken kan worden van een GSvI (600 resp. 1.900 broedparen). Recent laat de populatie op de korte termijn een sterke toename zien. In de jaren 2021 en 2022 was de populatie reeds gegroeid naar respectievelijk 950-1.100 paren en 1.100-1.350 paren (Boele *et al.* 2023). Door gericht landschapsbeheer (houtwallen, kruidenrijke akkerranden, natuur- en braakstroken) lijkt de soort in agrarisch gebied met natuurinclusief beheer terug te keren (Sovon 2018, Melman 2020). Maatregelenpakketten in natuurgebieden en agrarisch gebied met natuurinclusief beheer zullen naar verwachting leiden tot een sterkere populatiegroei.

De Grauwe Klauwier is een middellang levende soort waarvoor natuurlijke groeicijfers van 4-6% per jaar als uitgangspunt kunnen dienen. Groei binnen deze bandbreedte is jaarlijks haalbaar op het moment dat omvang en/of kwaliteit van het leefgebied zich gunstig zouden ontwikkelen. De huidige populatiegroei over de laatste 12 jaar ligt daar met 12,4% al boven, wat wijst op een gunstige ontwikkeling in kwaliteit (o.a. Sovon 2018, Waasdorp *et al.* 2021). Het is dus gerechtvaardigd om het gemiddelde van de bandbreedte (5%) aan te houden (Vogel *et al.* 2024). De inschatting is dat met een herstel van deze orde van grootte de gunstige staat in 2050 bereikt kan worden. Hierbij geldt de voorwaarde dat voldoende potentiële plekken met geschikt leefgebied bereikt kunnen worden om de populatie te herbergen, zoals de duinen waar de soort nu bijna geheel ontbreekt. Dispersie van de Grauwe Klauwier is beperkt (maximaal enige tientallen kilometers; Nijssen *et al.* 2014) waardoor op dit moment hervestiging in de duinen en op de Waddeneilanden nog niet heeft plaatsgevonden. Het is echter wel de verwachting dat dit gaat gebeuren in de nabije toekomst.

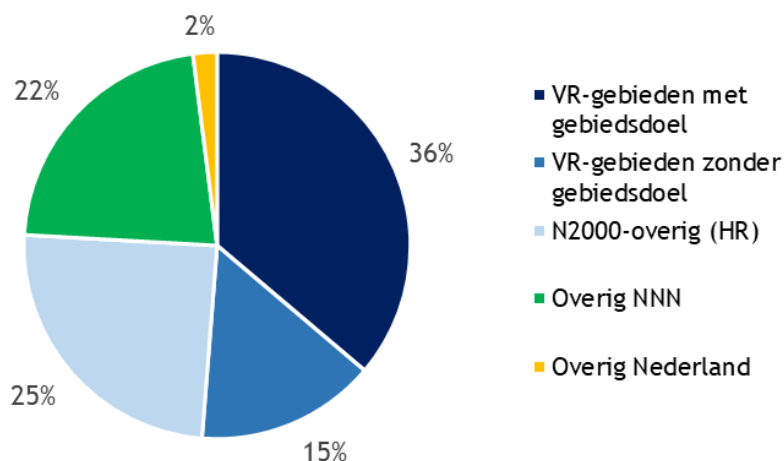
3. Advies landelijk doel

De omvang van de GSvI is bepaald op 1.900 paren. Zowel de korte als de lange-termijntrend zijn positief en ook de ontwikkelingen in het omringende buitenland zijn positief. Een uiteindelijk te behalen aantal van 1.900 paren is realistisch op grond van de bewezen beheermaatregelen die worden ingezet en deels in beleid (ANLb, SNL) geborgd zijn. Het advies is daarom om het landelijke doel voor 2050 op 1.900 paren te stellen, overeenkomstig de omvang waarbij de soort duurzaam in het leefgebied kan voortbestaan.

IV. Regionale opgave

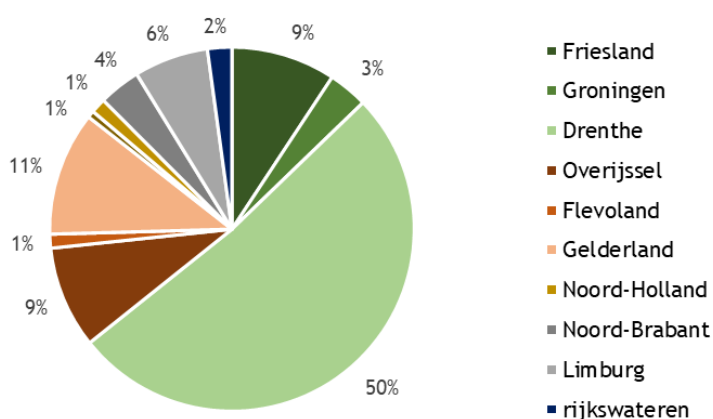
1. Actueel voorkomen

Ongeveer drie kwart van de Grauwe Klauwieren broedt in het Natura 2000-netwerk, waarvan de helft in de gebieden met een specifiek instandhoudingsdoel voor de soort (figuur 3). Veel gebieden liggen in de provincie Drenthe. De potentie voor uitbreiding ligt met name op de zandgronden van Oost-Nederland, in het heuvelland, in de uiterwaarden van de grote rivieren en in de duinstreek.

Figuur 3. Aanwezigheid in de afgelopen zes jaar (2015-2020) in onder de Vogelrichtlijn aangewezen Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel voor de Grauwe Klauwier als broedvogel, de overige vogelrichtlijngebieden, overige Natura 2000-gebieden (habitatrictlijngebieden), overig Natuurnetwerk Nederland (NNN) en overig Nederland (buiten N2000/NNN).

In figuur 4 wordt de verdeling gepresenteerd over de provincies en de rijkswateren. Het provincie-aandeel is exclusief rijkswateren, de aantallen in het rivierengebied worden wel aan de provincies toegekend. Voor deze indeling is gekozen omdat provincies en RWS (rijkswateren) de voortouwnemers voor de beheerplannen zijn. Provincie Drenthe herbergt de helft van de broedpopulatie. Daarnaast zijn Gelderland, Friesland en Overijssel belangrijke provincies voor de soort. Regio's met minder dan 1% van de populatie (Utrecht en Zuid-Holland) of waar de soort afwezig is (Zeeland) zijn niet weergegeven.

Figuur 4. Aanwezigheid van de Grauwe Klauwier als broedvogel in de afgelopen zes jaar (2015-2020) per provincie (exclusief rijkswateren) en in de rijkswateren. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS.

De Grauwe Klauwier komt met name voor in het oosten, zuiden en noorden van het land waarbij ongeveer de helft in de provincie Drenthe broedt, daar en in de andere provincie van belang, Gelderland, is de trend positief. Voor de andere provincies is er geen betrouwbare trend maar weten we dat de soort er ook toeneemt.

Tabel 4. De belangrijkste broedgebieden van de Grauwe Klauwier in de periode 2015-2020 alsmede overige Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel (IHD) voor deze soort. Het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie is indicatief weergegeven. VR = (mede) onder de Vogelrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied, VR* = VR-gebied met een instandhoudingsdoel voor de Grauwe Klauwier als broedvogel, HR = in het kader van de Habitatrichtlijn aangewezen als Natura 2000-gebied (indien >5%), NNN = Natuurnetwerk Nederland (indien >5%), overig = overig Nederland, rw = rijkswateren (voortouwnemer RWS), IHD = huidig instandhoudingsdoel, - = geen IHD.

Gebied	Status	Regio	Aantal paren	Aandeel in NL	IHD (paren)
Drents-Friese Wold & Leggelderveld	VR*/HR	Dr	63	20%	20
Veluwe	VR*/HR	Gl	63	8%	40
Bargerveen	VR*/HR	Dr	54	7%	100
Drentsche Aa-gebied	HR	Dr	39	2%	-
Geuldal	HR	Lb	29	2%	-
Dwingelderveld	VR/HR	Dr	23	2%	-
Vledder & Wapserveense Aa	NNN	Dr	21	2%	-
Holtingerveld	HR	Dr	19	1%	-
Eener- en Tempelstukken	NNN	Ov	19	1%	-
Oude Vaart Havelte	NNN	Gr/Dr	18	1%	-
Fochteloërveen	VR/HR	Dr	14	1%	-
Maasduinen	VR*/HR	Lb	4	1%	3
Duinen Ameland	VR*/HR	Fr	0	0%	5

2. Advies voor regionale opgave voor 2050

Het voorgestelde landelijke doel voor 2050 vormt het uitgangspunt voor de regionale opgaves. De opgave wordt verdeeld naar rato van het aandeel van de regio in de landelijke populatie, tenzij er redenen zijn om daar gemotiveerd van af te wijken. Dat kan door verschillen in regionale trends (makkelijker te realiseren in regio's waar de soort het beter doet), verschil in areaal potentieel leefgebied en/of de nabijheid van bronpopulaties voor herstel. Bij de Grauwe Klauwier is er geen reden om af te wijken van de verdeling op basis van het huidige regioaandeel in het landelijke totaal. Omdat er een aanvullende landelijke opgave is (voorstel landelijk doel voor 2050 bedraagt 1.900 paren terwijl in de actuele situatie (2015-2020) ca. 600 paren aanwezig zijn), is er ook een regionale opgave om een gunstig populatieniveau te bereiken. De grootste regionale opgave voor de Grauwe Klauwier ligt in de provincie Drenthe, waar zich momenteel de helft van de broedpopulatie bevindt.

Tabel 5. Voorstel voor opgave (aantal paren) per regio (rijkswateren en provincies exclusief aandeel rijkswateren) van de populatie van de Grauwe Klauwier als broedvogel voor 2050. De rijkswateren zijn gedefinieerd als het voortouwgebied van RWS. Tevens weergegeven zijn de huidige populatieomvang, het procentueel aandeel in de Nederlandse broedpopulatie en de korte termijntrend. De trend heeft betrekking op de provincies inclusief de rijkswateren. De verdeling van het huidige aantal paren over de regio's is als vertrekpunt gehanteerd voor de regionale opgaves. ? = onvoldoende gegevens beschikbaar voor trendanalyse, n.b. = niet bepaald.

Regio	Huidige populatie (2015-2020)	Landelijk aandeel regio (2015-2020)	Trend (2009-2020)	Voorstel regionale opgave 2050
Drenthe	300	50%	sterke toename	950
Gelderland	65	11%	sterke toename	230
Friesland	55	9%	?	180
Overijssel	55	9%	?	180
Limburg	40	6%	?	130
Noord-Brabant	25	4%	?	70
Groningen	25	3%	?	65
Noord-Holland	15	2%	?	50
rijkswateren	10	1%	n.b.	25
Flevoland	5	1%	?	20
Overige regio's	5	elk <1%	?	behoud geschikte broedlocaties
Landelijk	600	100%	sterke toename	1.900

V. Prioritering

De Grauwe Klauwier lijkt in een sterke uitbreidingsfase te zitten waarbij nog niet alle geschikte leefgebieden bezet zijn. Voor zover kan worden overzien zijn er geen belangrijke conflicten met doelen voor habitattypen of leefgebieden van soorten die nopen tot een nadere prioritering.

Literatuur

- ARCADIS. 2023. Natuurdoelanalyse Veluwe. Provincie Gelderland.
- BOELE A., VAN BRUGGEN J., GOFFIN B., KAVELAARS M., KLEYHEEG E., KOFFIJBERG K., SCHOPPERS J., VAN TURNHOUT C., VERGEER J.W. & JANSEN D. 2022. Broedvogels in Nederland in 2020. Sovon-rapport 2022/05. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VAN DEN BURG A., NIJSSEN M., GEERTSMA M., WAASDORP S. & VAN NIEUWENHUYSE D. 2011. De Grauwe Klauwier - ambassadeur voor natuurherstel. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- HALLMANN C.A., FOPPEN R.P.B., VAN TURNHOUT C.A.M., DE KROON H. & JONGEJANS E. 2014. Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations. *Nature* 511: 341-343.
- KELLER V., HERRANDO S., VOŘÍŠEK P., FRANCH M., KIPSON M., MILANESI P., MARTÍ D., ANTON M., KLVAŇOVÁ A., KALYAKIN M. V., BAUER H.-G. & FOPPEN R. P. B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- MELMAN D. 2020. Natuurinclusieve landbouw: wat mogen we ervan verwachten? *Vakblad Natuur, Bos & Landschap* 164: 4-7.
- MINISTERIE VAN LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- NIJSSEN M., WAASDORP S. & GEERTSMA M. 2014. Beheer- en inrichtingsmaatregelen voor de Grauwe Klauwier in Drenthe. Uitgave Stichting Bargerveen in opdracht van de provincie Drenthe, Nijmegen.
- Nijssen M. & Geertsma M. 2018. Grauwe Klauwier *Lanius collurio*. Pp. 386-387 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018, Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- SBP VLAANDEREN 2017. Soortenbeschermingsprogramma voor de grauwe klauwier (*Lanius collurio*). https://www.natuurenbos.be/sites/default/files/inserted-files/sbp-grauwe_klauwier.pdf
- SCHAUB M., JAKOBER H. & STAUBER W. 2011. Demographic response to environmental variation in breeding, stopover and non-breeding areas in a migratory passerine. *Oecologia* 167: 445-459.
- SIEPEL H. 1990. The influence of management on food size in the menu of insectivorous animals. In: Sommeijer M.J. & van der Blom J. (eds.) *Experimental and applied entomology*. Proc. Neth. Entomol. Soc. Amsterdam I: 69-74.
- TØTTRUP A. P., KLAASSEN R. H. G., STRANDBERG R., THORUP K., WILLEMOES KRISTENSEN M., SØGAARD JØRGENSEN P., FOX J., AFANASYEV V., RAHBK C. & ALERSTAM T. 2012. The annual cycle of a trans-equatorial Eurasian–African passerine migrant: different spatio-temporal strategies for autumn and spring migration. *Proceedings of the Royal Society Series B: Biological Sciences* 279: 1008–1016.
- VOGEL R., FOPPEN R., VAN DEN BREMER L., VAN TURNHOUT C.A.M. & VAN ROOMEN M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGEL R., FOPPEN R. & VAN DEN BREMER L. 2024. Inschatting van het haalbare populatieherstel in 2023-2050 van vogelsoorten met een ongunstige staat van instandhouding. Sovon-rapport 2024/49. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- VOGELS J. J. 2013. Voedsel van korhoenkuikens onder het vergrootglas – De relatie tussen plantkwaliteit en dichtheid van ongewervelde fauna op de Sallandse Heuvelrug. Stichting Bargerveen, Nijmegen.
- WAASDORP S., VAN DEN BURG A., TIMMER B. & GILLISSEN N. 2021. Schot in de roos voor de Grauwe Klauwier. *De Levende Natuur* 122: 66-70.

Geraadpleegde websites

- SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND. 2021. Grauwe Klauwier. <https://stats.sovon.nl/stats/soort/15150>. Geraadpleegd op 15/11/2021.